

MARIÀ AGUILÓ, COL·LECTOR DE CANÇONS POPULARS

MARIÀ AGUILÓ I LA «RENAIXENÇA»

Marià Aguiló i Fuster (Mallorca 1825-Barcelona 1897) és una de les figures més considerables del món cultural català durant el període que solem anomenar de «Renaixença».¹ Poeta romàntic important, fou alhora el primer editor sistemàtic dels vells textos antics — en pulcres edicions de bibliòfil — i el primer bibliògraf modern a nivell de Països Catalans, com ho demostra el *Catàlogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, premiat a Madrid el 1860, però que no aparegué fins al 1927, molts anys després de la mort d'Aguiló, a cura del seu fill Àngel, que també s'esforçà per completar les edicions de clàssics que havien

1. Vegeu-ne un resum biogràfic i bibliografia escollida al meu article *Aguiló i Fuster, Marià*, al *Diccionari de la literatura catalana* (Barcelona 1979), 22-23. Vegeu-ne també l'*Antologia poètica* seleccionada i prologada per J. M. LLOMPART (Palma de Mallorca 1975). Per a la consideració de què gaudia Aguiló dins el món dels bibliotecaris, vegeu la cronologia d'A. M. DE BÀRCIA, *Mariano Aguiló y Fuster*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», tercera època, I (1897), 425-430, i A. RUIZ CABRIADA, *Bio-bibliografía del cuerpo facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1858-1958* (Madrid 1958), 12-13.

romàns inacabades a la mort del seu pare.² És prou coneguda la tasca de primer ordre de Marià Aguiló en pro de l'enaltiment i la depuració de la llengua catalana, que algun cop anomenava encara «llemosina» o «llenguadoc», però de la qual defensà amb braó la independència i la unitat. Amb tot, la gramàtica que n'inicià romangué en un estat embrionari i el diccionari que n'anà recollint, d'una importància indubtable, no aparegué sinó gràcies al mecenatge de l'Institut d'Estudis Catalans i a la feina de Pompeu Fabra, Manuel de Montoliu i Josep M. Casas Homs.

En el terreny lingüístic i literari, la influència de Marià Aguiló fou realment immensa, tant al Principat — on residí la major part de la seva vida i on participà activament en els Jocs Florals restaurats —, com al País Valencià — on fou bibliotecari i impulsor de la vida literària —, com a Mallorca, on nasqué i a la qual continuà arrelat sentimentalment. Joan Lluís Estelrich, mallorquí de tendència castellanitzant, hagué de reconèixer aquesta influència al seu assaig sobre *La literatura en Mallorca*, tot i que no s'hi sentia identificat:

«A esta amplitud de criterio [de Jeroni Rosselló, poeta bilingüe] respondió, en sentido opuesto, el catalanismo cerrado de D. Mariano Aguiló, quien ha vivido constantemente en Barcelona. Nunca empleó otra lengua que el catalán, y fué el primero que quiso darle unidad con el símil del árbol de tres ramas, símbolo de los territorios de Cataluña, Mallorca y Valencia, donde el catalán se habla con más o menos diferencias dialectales. Persiguió los vocablos de esa lengua en las comarcas referidas, ya arrancándolos frescos y vivos de labios de indoctos campesinos, ya de los arcaicos trazos de códices y vetustos documentos de la historia y literatura catalanas; reunió abundantísimos materiales para la formación de una gramática y un diccionario de aquella lengua; coleccionó sus cantares populares, sus canciones, romances, leyendas y tradiciones; comenzó la publicación de una interesantísima *Biblioteca catalana* de obras clásicas; dió a la estampa, en pliegos sueltos, muestras de su *Cancionero* en admirables tipos góticos, y á los vuelos de su imaginación y de su gusto depurado, como gran artista que era, no respondió siempre la realidad. Su obra, quizá por lo vasto de la concepción desordenada, puede decirse que ha quedado en iniciaciones; y, sin embargo,

2. Sobre Àngel Aguiló i Miró, vegeu RUIZ CABRIADA, *op. cit.*, 13-14.

Aguiló, fallecido pocos años ha, ejerce ya un patriarcado en las letras catalanas y sus obras constituyen verdaderos *testi di lingua* del catalanismo. Del prosista nos quedan pocas pero selectísimas muestras. Del poeta de imaginación colorida, lírico en toda su producción, son pocos todos los elogios que se le tributen. El supo animar y dar calor al alegorismo á que propendía, y *Esperança, La sesta, A l'archiu de la Corona d'Aragó, L'enteniment y l'amor, Axò rai!, L'estrella de l'auba*, muchas de sus amorosas... son poesías que no se olvidarán jamás donde resuene la lengua catalana, á la que Aguiló supo arrancar secretos de recóndita armonía y suavísima fluidez.»³

MARIÀ AGUILÓ FOLKLORISTA

Potser el caire menys conegut d'aquesta tasca multiforme de Marià Aguiló — que per circumstàncies molt diverses restà una mena de tors immens, a mig fer —⁴ és el de l'Aguiló folklorista,

3. Dins *Páginas mallorquinas* (Palma de Mallorca 1912), 8-9. Elogis semblants — i sense les reticències d'Estelrich — apareixen incessantment a les revistes catalanes de l'època i als Jocs Florals.

4. Miquel dels Sants Oliver deia discretament que Aguiló patia del «terrible mal de los temperamentos selectos: amor de la perfección» (*Hojas del sábadó. I, De Mallorca* (Barcelona 1918), 169). Joan Sardà, més brutalment; parlava de les «singularidades y rarezas de una psicología sumamente sutil y curiosa. Una psicología que enfada y seduce a la par; que irrita y da rabia a veces, pero que otras resulta simpática por lo que tiene de psicología de niño y de poeta». Segons Sardà, «el señor Aguiló es un caso curioso. Con un talento de fuerza, con un caudal de conocimientos sin rival en la materia de su especialidad, la erudición literaria y bibliográfica, poeta hasta la medula de los huesos y con una imaginación fogosa pero refinada, a propósito para hermohear la árida sequedad de la producción erudita, en una palabra, con todas las condiciones para ser un primoroso escritor de historia literaria, siente a los setenta años todos los rubores y vacilaciones de un escritor principiante, y teme al público y a la crítica como el que por vez primera estampa su firma al pie de unas líneas en letra de molde» (*El caso del señor Aguiló*, dins *Obras escogidas*, Serie castellana, II (Barcelona 1914), 225, 227). Podríem multiplicar els testimoniatges referents a la dispersió i a la indecisió d'Aguiló. Em limitaré a recordar que el 26 de novembre de 1883 Plàcid Aguiló escrivia a Tomàs Forteza: «Respecte al Dicc[iona]ri per lo que bonement pugas en Mar[ian]o ja l'has de conèxe[r] y per lo tant nos pot fer cabal de sos entusiasmes ni dels seus referedements (...). Jugar ab orles y gravats l'entretén més que tot y regirar papers

tot i que es tracta del primer folklorista sistemàtic arreu dels Països Catalans. Aprofitant les seves estades i els seus viatges a les diverses contrades de la llengua, i aprofitant també l'amistat de moltes persones — gent de cultura o sense estudis —, anà aplegant materials sobre els aspectes més varis de la cultura popular: cançons — curtes o llargues —; glosats, gloses i sainets escrits o representats a la pagesia; notes sobre vestits i costums destinades a un *Diccionari de costums, supersticions, etc.*; ⁵ rondallística, goigs, refranys, endevinalles, aforística i medicina popular...⁶

seus vells que no en farà res, perdent un temps preciós que li fa falta per lo més precís» (ms. 1546 de la Biblioteca de Catalunya, doc. 361). No podem oblidar, d'altra banda, que al llarg de la seva vida Aguiló passà per èpoques molt dolentes des d'un punt de vista físic i psíquic (vegeu, per exemple, les crues cartes de Plàcid Aguiló a Tomàs Forteza del 31 de desembre de 1871, gener de 1872, 9 de febrer de 1872, 23 de febrer de 1872, 15 de maig de 1872, 13 de setembre de 1872, totes al ms. 1546 de la Biblioteca de Catalunya). Més endavant em tornaré a referir a aquestes qüestions en parlar del retard a publicar el *Romancer*.

5. Hi inclou, per exemple, referències a «barretina», «barraca», «llar», competicions, festivitats i jocs, supersticions, creences... Hauria volgut abastar manifestacions com la Patum de Berga, els Pancaritats de Mallorca, les Matances de Mallorca i d'altres indrets, els Cossiers mallorquins, el Ball de Bastons de Catalunya, els Xiquets de Valls, la Colcada de Mallorca, els Innocents d'Igualada, la Degolla de València, les falles de sant Josep de València, la Jaia Serrada de Mallorca, etc.

6. Josep M. de Casacuberta posseeix unes quantes carpetes de materials d'aquesta mena, el contingut de les quals resumeixo breument al text d'aquest paràgraf; sovint inclouen paral·lels estrangers o textos antics. R. SERRA I PAGÈS, *En Marian Aguiló, folklorista*, BRABLB, XII (1925-1926), 259 n., ens informa que el Refraner català d'Aguiló contenia «unes mil cent carpetetes (perquè encara varies parèmies s'han de classificar), en cada una de les quals n'hi ha una sèrie pertanyents a la mateixa espècie, anotades de viva veu, o tretes de les obres més notables de la literatura catalana. — Com se comprèn, unes contenen sols un parell de variants, y n'hi ha alguna que passa d'una cinquantena. Comptant, donchs, totes les variants notables, formarà un aplech paremiològich en nombre d'unes cinch mil, per indicar una xifra rodona». Aquests materials foren cedits per Àngel Aguiló a la Institució Patxot, la qual es proposava de publicar-los amb el nom de *Refraner Popular de Catalunya* (R. PATXOT I JUBERT, *Guaitant enrera* (Genève 1952), 126), completant-los amb d'altres col·leccions, amb l'ajut de Josep M. Batista i Roca (*ibid.*, 128-129).

L'enorme material folklòric recollit per Aguiló quedà, com tantes altres coses, absolutament inèdit, fora d'un volum del *Romançer popular de la terra catalana*, les *Cançons feudals cavalleresques*, que aparegueren el 1893 després d'una accidentada història. Tot la resta passà a les mans d'Àngel Aguiló, que no solament no en publicà res, sinó que, per raons que no em sé explicar, dispersà la col·lecció del seu pare. El mes de febrer de 1923, el Consell Consultiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, aleshores encabida a l'Orfeó Català de Barcelona i patrocinada per Rafael Patxot i Jubert, s'adreçà a Àngel Aguiló, per suggeriment de Jaume Massó i Torrents, «significant-li el goig i l'agraïment amb què serien rebuts entre els materials ja aplegats per l'Obra del "Cançoner Popular de Catalunya" els segurament nombrosíssims i molt importants que en llargs anys havia recollit el seu pare...».⁷ Aguiló hi accedí tot seguit: el 17 d'abril de 1923 ja «eren al Palau de la Música Catalana la trentena de carpetes repletes de textos de cançons populars i riquíssimes notes crítiques i autobiogràfiques

7. *Un gest exemplaríssim. Els materials cançonístics Aguiló són donats a l'Obra del «Cançoner Popular de Catalunya»*, «Revista Musical Catalana», XX (1923), 162. L'esmentada carta, de l'1 de febrer de 1923, signada per Patxot i per Lluís Millet, fou publicada per J. PUNTÍ i COLLELL, *Crònica de l'Obra del «Cançoner Popular de Catalunya», any 1923*, «Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials», II (Barcelona 1928), 412-413. Hom hi deia a Àngel Aguiló: «Honorable senyor: amb la provada valor de representació col·lectiva que, per la cooperació de tots els amadors i conreadors de la cançó popular catalana, caracteritza avui l'Obra del "Cançoner Popular de Catalunya", en nom de la mateixa i del seu "Consell Consultiu", ens dirigim a vós perquè, puix l'amargat desig de vostre pare, i Mestre de tots [de veure aprofitats els seus materials], pot ésser plenament satisfet dins la dita Obra amb les millors garanties d'amor i veneració, vulgueu atendre el nostre prec que us demana d'unir al noble títol de guardador zelosíssim dels tresors literaris de vostre pare, la legítima satisfacció i la glòria ben merecuda d'haver ofert al prestigi de la dita Obra els esmentats materials literàrio-populars per tal d'ésser utilitzats en la publicació del Corpus global de la cançó popular catalana i en la formació consegüent de l'Arxiu de la mateixa, on seran curosament guardats i degudament distingits com els pertoca, tant per llur quantitat i vàlua com per l'alta significació de llur origen» (p. 413).

d'imponderable valor. Multitud d'autògrafs de Mossèn Verdaguer i d'altres figures rellevants de la renaixença literària catalana que ajudaren a l'Aguiló durant una cinquantena d'anys en la tasca d'aplegar les lletres de les nostres velles cançons, acaben de fer venerable aquest importantíssim recull de materials».⁸

El 18 d'abril de 1923, Aguiló rebé l'agraïment de l'Orfeó Català, la junta directiva del qual «en sessió ahir celebrada, va enterar-se amb la més viva satisfacció i complaença de l'important donatiu que V. ha fet a l'Orfeó Català — amb destí a l'obra del Cançoner — del valuós recull folklòric, obra intelligentíssima i meritòria del seu difunt pare i exemplar patrici, En Marian Aguiló, de grata memòria». El 30 del mateix mes, era l'Obra del Cançoner que, en carta del seu secretari Joan Puntí i Collell, li expressava que «en la reunió vuitena del seu Consell Consultiu, celebrada el dia 20 del present en la Sala de Juntes del “Palau de la Música Catalana”, els senyors que, com a membres, en formen part foren fets sabedors molt agradablement de la donació que haveu feta a la susdita Obra dels materials de poesia popular aplegats per vostre pare En Marian Aguiló i Fuster...».⁹ D'altra banda, el 24 de novembre del mateix any el Consell Consultiu de l'Obra del Cançoner visità Àngel Aguiló a casa seva i li féu lliurament d'un pergamí on un cop més li agraià la donació del material del seu pare.¹⁰

El 1928, el mateix Joan Puntí i Collell publicà al segon volum dels «Materials» de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya un extens treball titulat *Marian Aguiló i Fuster*, on assegurava que

8. PUNTÍ I COLLELL, *ibid.*, 414.

9. Documents en poder de Josep M. de Casacuberta dels quals posseeixo fotocòpia.

10. PUNTÍ I COLLELL, *op. cit.*, 414-415 (transcriu el text del pergamí); anònim, *Regraciament al donatiu Aguiló*, «Revista Musical Catalana», XX (1923), 315. En general, vegeu l'article citat a la nota 7, *Un gest exemplaríssim*, 161-164, i V. M. DE GIBERT, *El Cancionero popular de Cataluña*, IV, «La Vanguardia», 9 d'octubre de 1923, pp. 16-17.

Angel Aguiló els havia cedit «tots sencers» els papers del seu pare i informava:

«A hores d'ara l'Obra ja té extrets, en còpia uniforme dins sengles cèdules d'arxiu, més de cinc mil textos de cançons continguts en els Materials Aguiló,¹¹ entre els quals no cal dir si els temes i les versions hi són en gran nombre i de bo de bo interessantíssimes. Ultra la utilitat excepcional d'aquests documents, hi ha encara en els Materials Aguiló un bell aplec de notes de caràcter autobiogràfic, algunes de les quals han estat utilitzades en el present treball; però encara hi són més nombroses les que reflexen la doctrina que, sobre cançonística popular, l'amor i l'experiència havien dictat al qui les escrivia, les quals pròximament seran aprofitades per a la publicació de l'*Ideari Aguiló* més amunt esmentat. Demés, l'Obra té començat damunt els Materials Aguiló el treball, pacient i entretingut, d'estudiar els llocs dels quals hi ha cançons recollides i la quantitat que correspon a cada localitat, enumeració i dades personals dels cantaires utilitzats, i nombre de versions que cada un donà, així com els col·laboradors que l'Aguiló tingué i el nombre de documents amb els quals quiscun d'ells contribuí a la formació del quantió recull. I encara l'Obra té l'esperança de poder completar, més o menys encertadament, el recull de l'Aguiló, afegint a algunes de les lletres de cançons, i amb caràcter de probabilitat, llurs tonades corresponents, valent-se de les recollides durant les missions de recerca que té fetes en els llocs mateixos on l'Aguiló en copià només la lletra.»¹²

Passaren els anys i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya no publicà ni l'*Ideari Aguiló* promès,¹³ ni les cançons recollides per Aguiló. Més encara, amb la guerra civil i les seves conseqüències l'Obra restà anul·lada i els seus materials, ara en poder dels

11. Segons F. PUJOL, *L'Oeuvre du «Chansonnier populaire de la Catalogne»*, «Materials», I, fasc. 2 (Barcelona 1928), 356 i 357, el recull d'Aguiló cedit pel seu fill Angel és de «plus de douze mille pièces littéraires».

12. P. 59. L'article sencer ocupa les pp. 13-60.

13. A l'article citat, Puntí anunciava que «si Déu vol, en un dels vinents volums de *Materials* que l'Obra del "Cançoner Popular de Catalunya" té en curs de publicació, serà inserit un *Ideari Aguiló* sobre cançonística, perquè en serà un veritable i completíssim tractat, com confiadament podíem esperar de qui, sense mancar-li prou coneixements i preparació, tingué, sobretot i més que ningú a Catalunya, una pràctica llarga i heroica de col·lector, i, ensems, el més abundós material existent, com a primera matèria per als seus estudis» (p. 19).

hereus de Rafael Patxot i Jubert, són tancats i barrats, sense cap possibilitat d'accés en aquest moment.¹⁴ Cal lamentar, doncs, que els desigs de Marià Aguiló i del seu fill Àngel no hagin pogut arribar a bon terme i fer una crida a qui correspongui perquè el patrimoni de l'Obra del Cançoner Popular no romanguí en unes mans que són incapaces de donar-li la destinació que desitjaven els seus promotors i els seus mecenes — que no foren només, ni de bon tros, el senyor Patxot, sinó tots els qui aportaren llurs colleccions particulars de cançons o les que havien fet parents ja morts, com fou el cas d'Àngel Aguiló.

Sortosament per a nosaltres, Àngel Aguiló no lliurà a l'Obra del Cançoner tots els papers del seu pare, sinó que se'n reservà un bon nombre de carpetes, les quals contenien sobretot cançons mallorquines i material folklòric divers, així com notes manuscrites destinades a futurs pròlegs, mai no enllestits, del *Cançoner*. En una data que no puc precisar, aquestes carpetes — juntament amb un embalum immens d'epistolaris i de documentació vària d'una gran importància — passaren a Josep M. de Casacuberta, el qual fa quasi una vintena d'anys — quan jo era encara estudiant a la Facultat de Lletres — va tenir la confiança de deixar-me-les i de demanar-me que preparés l'edició de les corrandes mallorquines que contenien en bon nombre. Aquesta edició, llesta des de fa disset anys, s'ha anat diferint per motius que ara no són del cas. Penso, però, que serà possible de dur-la endavant en un terme breu, acompanyada d'una introducció que farà la història del recull i n'assenyalarà els col·lectors, tots ells amics mallorquins d'Aguiló.

El fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya — inaccessible en aquests moments — i el fons del senyor Casacuberta — del qual procedeix una bona part de la documentació inèdita d'aquesta comunicació —¹⁵ no exhauereixen, encara, el material

14. Val a dir que una part d'aquests materials foren comunicats a Ramón Menéndez Pidal, els deixebles del qual els utilitzen al *Romancero hispánico* en curs de publicació.

15. L'utilitzaré també, completant el present treball, a la col·laboració a la Miscel·lània Josep M. de Casacuberta, en preparació pròxima.

que Aguiló llegà al seu fill Àngel: n'he pogut trobar una altra part a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona — que em fou donada a conèixer per Josep M. Casas Homs, traspasat enguany, el qual estudià amb calma aquests materials i en publicà alguns —¹⁶ i la Biblioteca de Catalunya guarda algun manuscrit procedent de l'arxiu d'Aguiló, important per a la història del *Romancer*.

Vists aquests antecedents, mirarem una mica més en concret — dins les lògiques limitacions de temps a què estem sotmesos — la tasca de Marià Aguiló com a col·lector de cançons i l'amor profund que sentia envers la poesia popular en els seus aspectes més diversos; alhora analitzarem algunes de les vicissituds per què passà el projecte d'edició d'aquests textos, la història detallada de les quals podria ocupar un llibre sencer.

EL JOVE AGUILÓ I LA POESIA POPULAR

L'afecció de Marià Aguiló a la poesia popular li venia ja de ben petit. Des dels seus primers anys visqué submergit en un món tradicional i agrari en el qual la Revolució Industrial encara no havia tingut cap repercussió i on, per tant, pervivia sense cap canvi el riquíssim folklore de Mallorca en les seves múltiples manifestacions. Com ell mateix explica, la seva dida, madò Antonina Canyelles, li encomanà «ab la llet» l'amor a la poesia tradicional¹⁷ i el posà en contacte amb tot un món meravellós: «En ma infantesa — escrivia Aguiló mateix al *Romancer* — los Reys de Nadal no regalàvan als nens eix devassall de joguines estrangeres que ara'ls duen. Per entretenirlos, péxerlos y ferlos dormir se tenia sempre avinent el repertori casolà de rondalles y cançons que may se acabava ni's feya malbé. Los cants de breçolar repetits per tot arreu se aprenían de cor més fàcilment que les oracions. Les mares y les

16. El material estrictament folklòric d'aquest fons no és gaire abundant ni gaire rellevant.

17. Notes al *Romancer popular de la terra catalana*, 338.

àvies, les dides y les minyones de servey arribàvan a encantar a llur voler la imaginació de la maynada, imitant o escarnint lo poder de aquelles mateixes fades quals maravellofes fetes recomptàvan». ¹⁸ Al costat de les cançons i les rondalles que l'entusiasmaren, Aguiló devia presenciar més d'una vegada els combats dels «glosadors», els poetes populars dels quals ell mateix es declarà deixeble més d'un cop, i ben aviat aprengué a llegir en català gràcies als fulls volanders dels «goigs», dels quals amb el temps recolliria una col·lecció molt nombrosa. ¹⁹

18. *Ibid.*

19. Entre els materials conservats per Casacuberta hi ha diversos apunts per a un pròleg sobre els *goigs*, en un dels quals Aguiló confessa: «Una de les manifestacions més tangibles de la vitalitat y força de la tradició són les *cobles* y *goigs* que la pietat dedica a la devoció de les santes imatges. Aquestes fulles soltes y volanderes sobrevisqueren al menyspreu que se tenia per la llengua materna. En les mallorquines aprenguí a llegirla y al arribar a Catal[uny]a volguí conèixer les que ací abúndan més». En una altra nota insisteix: «*Goigs*. Eran les úniques fulles estampades en la llengua materna ques trobaven en ma juvenesa y adquiria les que la tradició conservava en les esglésies. — Foren una de mes primeres exploracions. Com en les poblacions arresades y cubertes de bosch se troben *restos* de terriça romana, que per insignificants que sien l'arqueòleg recull, axí creguí del cas replegar totes les manifestacions de la llengua nostra, esperant que ab el temps y ab la major devoció dels qui estimassen lo llenguatge s'hi farián escavacions notables que darien per fer un *museo* com el que cada any solia veure a *Raxa* (de Bunyola)». E. MOLINÉ I BRASÉS, *Epistolarí d'En Marian Aguiló*, III, BRABLB, XII (1925-26), 361, publica una carta d'Aguiló a Jaume Collell, del 15 de setembre de 1869, en la qual diu: «Li estich molt agraït que no se oblidi del encàrrech dels goigs que li feu. D'aquest *entreteniment* espero que n'exirà ben aviat colcom d'algun profit per la llengua catalana. Ben prest començarem a publicar (vários companys) un *Flos sanctorum* en la nostra parla y dels sants que l'han enrahonada. Jo estich compilant tot lo que se ha escrit en català referent a la vida de S. Bernat Calvó y tinch coses molt peregrines. ¿Seria possible que algun seu company, pintor, dibuxàs lo sepulcre del Sant? Encara que modern y barroch, és propi que figuri en una biografia com la seua. Tant de bo que entre'ls paperots que ha de veure a casa Fontcuberta hi trobàs algunes cobles o goigs del dit S. Bernat». La «nodrida i notable col·lecció» de goigs recollida per Marià Aguiló és conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (J. AMADES-J. COLOMINES, *Els goigs*, I (Barcelona s. a.), 1).

Essent encara adolescent, Aguiló començà a aplegar les cançons i les rondalles que l'impressionaven tant. Són prou coneguts uns versos del poema *Comiat*, escrit el gener de 1844, quan se n'anava cap a Barcelona a estudiar una carrera — dret — que no exerciria mai i per la qual no sentia cap vocació:

«Los cants y rondalles vulgars de la terra,
qu'aplech d'infantesa, tan sols me'n emport
com úniques armes per ferne la guerra
al mal d'anyorança, d'horrible comport.

Les llargues vetllades, del foch a la vora,
seguíu cantant faules de fades y reys;
si'n surt cap de nova la'm feu sabedora,
que'ls cors no se muden ab llibres de lleys.»²⁰

Aquestes expressions no són pura literatura, com no ho és la influència que havia exercit sobre ell la dida glosadora: les poesies de juvenesa de Marià Aguiló, recollides al primer volum de les seves *Poesies completes*, s'inspiren sovint en la poesia popular o hi fan al·lusió. En un cas, fins i tot, ens permeten de comprovar que el jove Aguiló s'interessava per les cançons del poble i les glossava el mateix any 1844: en efecte, un poema sense títol s'inicia — com altres — amb una «glosa popular» com a lema («Ara és hora, corret meu, / de plorar y fer combat, / ja que t'has enamorat / de lo que may serà teu») i Aguiló hi afegeix en nota:

«Lo cap-vespre del 24 d'Octubre de 1844, anant sol de Sarracó a Son Vich de Calviar, després del fort temporal que féu envestir lo singlet del Pantaleu al llaüt que'm duya a Barcelona, vaig ohir a un pagès que llaurava la damunt dita cançó, que glosí tot caminant.»²¹

20. *Poesies completes*, III (Barcelona s. d.), 11.

21. *Ibid.*, I, 167 (la composició sencera ocupa les pp. 167-169). Vegeu, al mateix volum, les pp. 55 («Dexeble dels glosadors / mallorquins, que sens receptes / canten sa Fe y ses amors, / confés que no sé'ls preceptes / que inclou l'Art dels Trobadors»), 66 («glosa popular»), 83-85 (referents a les «cançons y rondalles / que recort d'infant petit»), 117 («glosa popular mallorquina»), 176 (al·lusió al «Verivou, / ab sa riera que corre, / y, corrent, s'aygua no's mou», adaptació d'una coneguda cançó de bressol), 184 («cançó popular ma-

RELACIONS AMB PIFERRER I MILÀ I FONTANALS

Marià Aguiló mateix ens explica que al cap d'un mes de la seva arribada a Barcelona, és a dir, entre el gener i el febrer de 1844, «aquell manoll de còpies de cançons que al sortir per primera volta de la ylla» s'enduïa «per ferne la guerra al mal d'anyorança», havia tingut «la inesperada sort de estar (...) en mans del conexe-dor més entussiasta de nostra poesia popular, en poder del príncep dels escriptors barcelonins, per qui sentia singular admiració com a poeta y com a prosista abans d'estimar-lo com amich».²² Es tractava de Pau Piferrer, molt relacionat amb Mallorca, del qual Aguiló esdevingué aviat auxiliar a la Biblioteca provincial de Barcelona.²³ Piferrer, amic de les lletres i de les arts, apassionat per la cançó popular catalana — tant en l'aspecte literari com sobretot en l'aspecte musical —, exercí una gran influència sobre el jove Aguiló: el 2 de maig de 1848, Piferrer escrivia a Benito de Llanza: «algún día le enseñaré poesías en catalán y mallorquín de ese joven [Aguiló] a quien creo poder jactarme de haberle *soplado* la llama *popular* y altamente romántica que columbré en el fondo de su alma. Item: es un haragán como cualquier otro poeta lírico, y yo espero acabar de acostumbrarlo a mis espuelas».²⁴

Animat per Pau Piferrer — que havia de morir el 1848 mateix —²⁵ i sens dubte per Manuel Milà i Fontanals, el primer eru-

llorquina»). Vegeu, encara, diversos textos inèdits d'Aguiló sobre la seva primerenca afecció a la poesia popular a PUNTÍ I COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 28-34.

22. *Romancer*, 341.

23. Cf., en general, R. CARNICER, *Vida y obra de Pablo Piferrer* (Madrid 1963), i J. SUREDA BLANES, *Pau Piferrer a Mallorca* (Barcelona 1966).

24. Carta publicada per A. PAR, BRABLB, XVI (1933-36), 241. Vegeu textos inèdits d'Aguiló sobre la seva relació amb Piferrer a PUNTÍ I COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 53-54.

25. C. CAPDEVILA, *Lletres i notes de Marian Aguiló*, RdC, III (1925), 162-163, publica una carta de Marià Aguiló al seu pare Tomàs Aguiló, del 29 de juliol de 1848, on li dóna detalls de la mort de Piferrer («mi bienhechor como V. le llama») i li explica que els amics s'encarregaran de dotar la seva vídua d'una pensió vitalícia. «Ya he dicho y repito — li confessava — que es-

dit català en el sentit modern i el primer que estudià amb criteris seriosos la poesia tradicional a casa nostra, Marià Aguiló prosseguí la tasca que havia iniciat una mica sense saber què feia a Mallorca i a poc a poc recorregué moltes contrades catalanes²⁶ i aconseguí que amics i coneguts li fessin arribar noves versions o noves variants per enriquir una col·lecció que esdevenia cada cop més abundosa.²⁷ El 26 de març de 1851, Milà i Fontanals parlava a Joaquim

toy completamente resignado a la voluntad de Dios que nos lo ha quitado; lo digo porque no tengan cuydado por mi aflicción». Anys més tard, el 1884, Joan Sardà deia, tot fent l'elogi de Piferrer: «Y sos amichs, ¡com se'n recorden! ¡ab quin entusiasme'n parlen! Parleune, sinó, per exemple, ab don Marian Aguiló, que fou son *fidus Achates* durant los darrers cinch anys de sa vida, y és avuy, per dirho axís, lo gran sacerdot de la religió de son nom!» (J. SARDÀ, *Obres escullides*, Sèrie catalana (Barcelona 1914), 21; cf. pp. 28-29 n.).

26. Vegeu J. MASSÓ TORRENTS, *En Marian Aguiló i Fuster* (Barcelona 1898), 14-15; SERRA I PAGÈS, *En Marian Aguiló, folklorista*, 260; PUNTÍ I COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 36-41, amb molts textos inèdits interessants dels quals no em sé estar de reproduir-ne dos: «He recogido romances tiritando de frío al pie de los robles y abetos pirenaicos, en medio de los bosques de palmeras de Elche, sumergido en los naranjales de Sóller, en los melancólicos olivares de Mallorca; otros, en rocas aisladas en el mar, como Formentera, etc., y las costas de Cataluña, etc.» (p. 39). «Mi único compañero de viaje, el bastón, tiene que calzarse contera nueva, como yo calzado, a cada excursión. He recorrido Cataluña a pie» (*ibid.*).

27. Al *Romancer*, 363-364, Aguiló feia esment dels cantaires i dels col·lectors que l'havien ajudat al llarg de tants anys: «Al termenar ab los peus a la fossa est enderrerrit volum, la regonexença du a ma memòria en esboyrats recorts les moltíssimes persones qui de una en una m'han dictat en l'espai de més de mitg segle les còpies d'aquest y dels altres llibres de cançons en quasi totes les encontrades ahont se parla nostra llengua. Si com tinch generalment en cada versió lo nom del poble, y lo del qui va dirme la, la fotografia men hagués donat la imatge, quina munió de gent faria expressiu testimoni de la vitalitat que nostra antiga poesia popular ha conservat fins susara! Les dones sobretot, qui solen esser les arxiveres naturals d'exa mena de documents confiats a llur memòria, mostrarian la fondària de les arrels de la tradició (coneguda encara a mitges), sortintne de totes les condicions y estaments a comprovarla: velles y jóvens, ciudadanes y pageses, mestresses y criades, masoveres y pastores, dides y maynaderes, puntayres y filadores, y fins les pobres ceguetes qui van captant de porta en porta. Sengles remuneracions escampades per obtenir tan nombrosa cooperació [Aguiló solia apuntar als seus llibres de comptes, que

Rubió i Ors — un altre mentor literari de Marià Aguiló —²⁸ d'un projecte «de una colosal empresa en la cual se han de arrimar todos

conserva Josep M. de Casacuberta, el que donava a les «cancioneras»], no'm privan de regraciar en públich a eix sens fi de cantadores qui m'han donat tantes vegades los originals, tots seus, d'unes cançons en què jo no hi tinch més que la paciència incansable de percaçarne la lletra morta, lo rezel de no haver acertat prou en la tria y coteig de les versions, y la rancança per mi dolorosíssima de divorciarles de les melodies que tan gentilment les ressuccítan y enlàyan. — Agrahiment més motivat dech encara a amichs y coneguts a qui, sabent jo que tenían ocasió favorable de ohir alguns de nostres cants pagesos, demaní volguessen transcriurelme per aumentar mes anyals replegues, may tan copioses que no dexassen sempre viva la cobejança. Grans mercès a tots!» Després, a les pp. 363-364, posa la llista dels col·laboradors del primer volum. La correspondència d'Aguiló ens mostra prou el neguit que tenia d'aconseguir noves cançons. En una altra avinentesa en donaré nombrosos exemples pel que fa a les corrandes («gloses») mallorquines. Ara em limitaré a assenyalar que el dia 1 d'agost de 1864 Aguiló escrivia a Josep Coll i Vehí: «Ya que no pesques ningún libro catalán desconocido, ni me copies ningún romance popular, apunta almenos unos cuantos refranes agrícolas, o de otra casta, de los que se encuentran por ahí. — Acuérdate que yo estoy sitiado en Barcelona, y que por aquí escasea el alimento para mis colecciones, siempre hambrientas y verdaderos borceguís sin soleta» (Biblioteca de Catalunya, ms. 1771, carta 1). D'altra banda, el 1866 deia a Verdaguer: «No olvidí la *seua llet*, les cansons populars, y, sempre que se escayguí, repleguen, que fins los trossets men són bons» (carta editada per J. M. DE CASACUBERTA, *Epistolari de Jacint Verdaguer*, I (Barcelona 1959), 35; vegeu-ne facsímil a la làmina III, amb la «*seua llet*» subratllat); per a la cooperació de Verdaguer al recull d'Aguiló, vegeu J. M. DE CASACUBERTA, *Jacint Verdaguer, collector de cançons populars*, ER, I (1947-48), 111. A més a més, Aguiló heretà els papers de Piferrer i adquirí els de Josep de Vega i de Sentmenat (1754-1831), que havia recollit «de viva veu (...) les cançons de la terra», segons J. R. CARRERAS I BULBENA, *Mestre Candi i el folklore*, «Revista Musical Catalana», XXVII (1930), 61. No és gens estrany, doncs, que Jaume Collrell anomenés Aguiló el «*senyor de les cançons*» (carta citada per CASACUBERTA, *Epistolari de Jacint Verdaguer*, I, 162, n. 7).

28. Cf. J. RUBIÓ Y ORS, *Breve reseña del actual renacimiento de la lengua y literatura catalanas*, «Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona», III (Barcelona 1880), 183. El Gaiter del Llobregat hi fa referència a una carta de Tomàs Aguiló que saludava el seu parent Marià «con el dictado de Mesías de la poesía popular mallorquina». Però l'edició d'aquest text feta per M. OBRADOR, *Una curiosa carta de D. Tomás Aguiló á D. Joaquín Rubió (1843)*, BSAL, X (1903-04), 248-250, diu simplement «el Mesías de la poesía

los lemosines hombros», on Quadrado treballaria sobre Ramon Llull i Ausiàs March, Rubió, Aguiló i Milà es repartirien la poesia, Bofarull s'ocuparia dels novel·listes, Bofarull «y acaso Aguiló» editarien «alguna crónica», «todo lo demás que a ti te pase en mientes» i, això és el que ens interessa més en aquest moment, «la publicació del romancer catalán que se intitulará de *Piferrer y Aguiló* [la cursiva és meva], pues éste es el que más ha trabajado, con un prólogo mío».²⁹

PROJECTES DE PUBLICACIÓ

Quatre anys més tard, el 23 de noviembre de 1855, Josep M. Quadrado, que el 1841 havia publicat a «La Palma» la primera versió moderna d'un romanç català, el *Don Joan i don Ramon de Mallorca*,³⁰ donà al «folletín» del «Diario de Palma» un primer tast de la col·lecció de *Cantos populares* feta per Marià Aguiló. «Gracias a los esfuerzos continuados por más de ocho años con singularísima perseverancia por nuestro amigo y compatriota D. Mariano Aguiló — deia —, á costa de viajes, fatigas, dispendios y

mallorquina». El 3 de gener de 1844, Tomàs Aguiló deia a Rubió: «por fin tienes á Marianito que puede exclamar *in manus tuas sortes meae*: ahí tienes á mi amigo y amigo tuyo, á mi discípulo y discípulo tuyo. A Dios debe las disposiciones que tiene para la poesía y la literatura; pero lo que debe á los hombres solo á ti y a mí lo debe; yo he sido su director, tú has sido su antorcha; yo desperté su ambición, tú has excitado su fantasía...» (*ibid.*, 250).

29. Carta publicada per R. MIQUEL I PLANAS, *En Milà y els nostres antics textos*, «Bibliofilia», I (1911-14), 352-353) (i facsímil *ibid.*, 350a i b), i reproduïda per LL. NICOLAU D'OLWER, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, I (Barcelona 1922), 35-36.

30. Cf. AGUILÓ, *Romancer*, 337-338, 350-351; J. MASSOT I MUNTANER, *Aproximació a l'estudi del Romancer balear*, ER, VII (1959-60), 133-136. El text d'aquest romanç havia estat recollit per Tomàs Aguiló de la boca de la dida de Marià Aguiló i Piferrer li'n demanà amb insistència la melodia, alhora que li encarregava que tant ell com Quadrado li enviessin d'altres cançons populars mallorquines (vegeu l'epistolari Piferrer-T. Aguiló editat per A. PONS, BSAL, XXIV (1932-33), 326, 327, 330-331, 366).

obstáculos que sólo puede calcular el que haya ensayado algo de semejante, estas provincias³¹ verán dado á luz en breve su precioso *Romancero*, del cual el castellano recibirá notable ilustración y acrecentamiento, y hasta celos pudiera sentir si fuese de ellos susceptible. Se acercan á trescientos los que hasta el día lleva recogidos, restableciendo su primitivo testo en vista del mayor número de copias posible.» Com a mostra de la collecció, Quadrado en transcrivía tres peces: *Dona Isabel* («Madona Isabel s'estava / dalt de son real palau»), *A la ciutat de Nàpols* i *L'infant y la dida* («Lo bon Rey sen va a cassar, / lo bon Rey y la Regina»), i acabava demanant «á quantos se interesan en la lectura de ellos» que «si algo de semejante han oído alguna vez, siquier sea de labios rústicos o infantiles, no dejen de suministrar al activo colector de los cantos popuiáres todas las copias y noticias de que dispongan, para completar su obra en cuanto sea dable».³² D'altra banda, Aguiló, membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona des del 1852, hi llegí el 22 de desembre de 1855 algunes poesies catalanes, originals o «tomadas de la boca del pueblo».³³

D'aleshores ençà, la collecció de cançons populars d'Aguiló esdevindrà una mena de mite. El 1856, Milà — que, cansat d'esperar el *Romancer* d'Aguiló, havia publicat aquell any mateix les seves observacions sobre la poesia popular catalana — escrivia a Wolf:

«Como sea, el haber prestado V. alguna atención a mi *Ensayo sobre la Poesía popular* es una de las pocas, y sin duda la mayor, entre las satisfacciones literarias que en mi vida he tenido. Me alegro, sobre todo,

31. «Cataluña, Valencia y las Baleares, cuyo idioma, que no dialecto, conocido á falta de nombre más exacto con el de lemosín, hablaron y hablan todavía tantos eminentes poetas», precisa Quadrado mateix.

32. Full de quatre pàgines del qual hi ha un exemplar als materials Aguiló de Josep M. de Casacuberta. Cf. J. MASSOT I MUNTANER, *Els mallorquins i la llengua autòctona* (Barcelona 1972), 77-78.

33. J. MIRET Y SANS, *Dos siglos de vida académica*, BRABLB, IX (1917-1920), 311. «Concluida la lectura el Presidente Sr. Llobet excitó al Sr. Aguiló á que continuase cultivando nuestra enérgica lengua provincial con el celo de que son prueba satisfactoria las composiciones que acababan de leerse» (*ibid.*).

que no haya V. creído desprovisto de todo valor crítico mi trabajo, pues mis circunstancias no me han permitido todo lo que hubiera podido como colector, y en esta parte me dejará muy atrás un joven de mucho provecho que se dedica también a este ramo.»³⁴

L'any següent (1857) era Wolf que deia a Milà:

«atiendo con la mayor impaciencia la publicación de la colección de romances tradicionales de Cataluña y Mallorca, que sigue preparando el Sr. Aguiló, y la cual me dará ocasión de completar por su traducción mi mencionada obrita.»³⁵

Encara el 24 d'abril de 1865, Wolf insistia:

«¿Cuándo publicará, en fin, el Sr. Aguiló, su colección de romances populares que atiendo con tanta ansia?»³⁶

El 1860, aprofitant l'anada de la reina Isabel II a Montserrat, el senyor Francesc Permanyer, «ganoso, como todos nosotros, de ver publicados los cantos populares de Cataluña, logró que aquella Augusta Señora ofreciera costear una edición de nuestra poesía popular. Hízose el ofrecimiento por la Intendencia de Palacio, y lo aceptó el señor Aguiló», però passaren els anys i Isabel fou destroada sense que l'esperada edició hagués arribat a bon port.³⁷ El 1861 era Manuel Duran i Bas, aleshores president de la Diputació de Barcelona, que escrivia a Aguiló fent-li saber que «en el *Brusi* de hoy [21 d'octubre] hay la noticia de que un tal Fuente (*sic*)

34. Carta del 19 de novembre, publicada a l'*Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, I, 50. Una nota de Nicolau assenyala, com és evident, que Milà fa referència a Aguiló.

35. Carta del 20 de febrer (*ibid.*, 52). Es refereix a «mi traducción de romances portugueses y catalanes».

36. *Ibid.*, 73.

37. MAÑÉ Y FLAQUER, *Los cantos populares*, «Diario de Barcelona», 19 de març de 1895, p. 3.492; cf. AGUILÓ, *Romancer*, 364. El 23 de gener de 1862, Josep Subirana i Vila escrivia a Marià Aguiló que havia sabut, a través de Salvador Santigosa, que «la Reyna costea — tan grata li és — la publicació dels cants populars que V. té recollits» (carta publicada per J. M. CASAS HOMS, *El mestratge de Marian Aguiló*, BRALB, XXXII (1967-68), 177).

Alcántara va a publicar una rica colección de cantos populares españoles», i animant-lo a tirar endavant la pròpia collecció:

«¿No queréis decidiros a publicar vuestra colección? ¿No queréis anunciarlo mientras esté yo en la Diputación Provincial, lo que dejará de suceder dentro de cinco meses? ¿No creéis que os sería conveniente una subvención?»³⁸

Al començament del 1878, amb motiu del casament d'Alfons XII amb Mercè d'Orleans, Mañé i Flaquer aconseguí que, renovant el gest incomplet d'Isabel II, l'Intendent de Palau oferís a Aguiló, en nom del rei, cinc mil pessetes per a la publicació anhelada, quantitat que Aguiló acceptà de grat i que amb el temps se li convertiria en un malson.³⁹

Ja el 1856, Agustín Durán, investigador del Romancer castellà, al qual Aguiló descobrí els tresors de la tradició oral catalana — completament desconeguda a Madrid —, havia fet grans elogis del collector mallorquí al pròleg a la *Leyenda de las tre: toronjas del vergel de amor*, dedicada al savi Wolf,⁴⁰ i més endavant Paul

38. Carta publicada per CASAS HOMS, *ibid.*, 152-153. Duran i Bas acaba: «Creed que así como por Bofarull y por Milá, está dispuesto a hacer lo posible en vuestro obsequio...».

39. Vegeu l'article de Mañé i Flaquer comentat a la nota 37, del qual tornarem a parlar. El 10 d'agost de 1878, Aguiló escrivia a Tomàs Forteza: «Dech revelarte un *secret*, y manifestarte un desitx, que sens dupte te amohinarà. El Rey se ha suscrit per dos exemplars del *Cançoner y Romancer catalans, etc.*, enviantme una lletra de *mil duros*. Estich, donchs, compromès per haver acceptat lo que jo no havia demanat. Encar més, en Brusi accepta de *mil amors* la publicació de la *libreria catalana popular*, que mira com un honor per la casa. Les proposicions que ha abseptat de paraula me són ventatjoses. Un dia d'aquests les escriuré y les firmarem. Abans de comprometrem del tot me convé sebre si és possible la teua tornada» (carta publicada a *Mariano Aguiló y la «Renaixença» a través de un epistolario de 266 cartas a Tomás Forteza (1867-1897)*, presentat per J. A. GOMIS (Barcelona 1966), 74-75). Aguiló mateix explicà els detalls concrets d'aquesta subscripció reial al *Romancer*, 366-367.

40. Cf. AGUILÓ, *Romancer*, 355-361, i M. OBRADOR I BENNÀSSAR, *En Marian Aguiló y son «Romancer Popular de la Terra Catalana»*, III, «La Il·lustració Catalana», XIV (1893), 291 n.

Meyer, en iniciar juntament amb Gaston Paris la revista «Romania», escriví a Aguiló dient-li que «en Espagne je ne vois que deux hommes (peut-être en existe-t-il d'autres, mais je ne les connais pas) dont la collaboration nous soit désirable: vous et D. M. Milá y Fontanals». Sabia que tenia «des recueils considérables de pièces, soit de poésie populaire soit d'ancienne littérature catalane, qui sont très rares ou inédites», i acolliria amb satisfacció qualsevol «morceau» que volgués separar de les seves «riches collections». ⁴¹

Aquesta fama d'Aguiló com a «senyor de les cançons», de la qual podríem espigolar moltes altres mostres, arribà fins i tot a obres de vulgarització com l'adaptació castellana, feta per Julián Sanz del Río, del *Compendio doctrinal de la Historia Universal hasta 1852* de l'alemany Gregor Weber, que es referí a Aguiló com a «continuador» (!) d'Agustín Durán i com a col·lector de poesia popular catalana a «totes les províncies d'Espanya»:

«A ejemplo de los literatos alemanes, franceses e ingleses que comienzan á estimar la poesía popular, forman colecciones de cantos y leyendas, y las ilustran con observaciones fecundas para la poesía y la filología, se han emprendido en España trabajos semejantes. Ya hemos hablado del Sr. Durán cuyos pasos han seguido y mejorádolos D. Pablo Piferrer, D. Manuel Milá y Fontanals y don Mariano Aguiló. Los dos primeros concibieron la publicación de un *romancero catalán*, recogiendo los cantos conservados por la tradición oral; pero la temprana muerte del Sr. Piferrer (autor de los *Recuerdos y Bellezas de España*) no ha permitido al Sr. Fontanals publicar más que unas 70 canciones y

41. Carta del 2 de juliol de 1870, publicada per CASAS HOMS, *El mestratge de Marian Aguiló*, 156. El 10 d'agost de 1871 Meyer insistia en la seva petició: «Nous vous serions bien reconnaissants, si vous vouliez bien détacher en notre faveur quelques fleurs du bouquet de chants populaires que vous formez depuis si longtemps» (*ibid.*, 156-157). Tanmateix, Aguiló no col·laborà mai a «Romania». Assenyalem també que el folklorista francès Comte de Puymaigre explicà el dia 1 de setembre de 1872 a Milà i Fontanals que Nemesi Singla l'havia presentat a Marià Aguiló, «avec lequel j'ai bien parlé de *Tirant lo blanch* et de chants populaires» (carta editada per NICOLAU D'OLWER, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, I, 182). Cal recordar que, entre les escasses obres estrangeres citades per Aguiló a la taula del *Romancer*, hi ha els *Chants populaires recueillis dans le Pays Messin* (Metz 1865), del Comte de Puymaigre (*Romancer*, 377).

leyendas populares en sus *Observaciones sobre la poesía popular*. Más todavía se espera del Sr. Aguiló, que con una constancia ejemplar y digna de más estímulos y apoyo indaga en todas las provincias de España los restos y señales de la lengua y de la poesía catalana. Esperamos pronto ver el fruto de sus generosos y laudables esfuerzos.»⁴²

ENEMISTAT DE BOFARULL

No tothom, però, veia amb bons ulls la tasca d'Aguiló. Antoni de Bofarull, que ja havia tingut conflictes amb Aguiló per qüestions lingüístiques i per qüestions personals, i havia escrit durs articles contra ell,⁴³ l'atacà altre cop en una nota de la seva *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, on, tot parlant de la poesia popular, diu:

«Este nuevo género de poesía, como descubrimiento nuevo, merece particular atención de parte de grandes literatos, así en España como en el extranjero, desde algunos años. La parte de gloria que en tan útil descubrimiento pertenece á Cataluña, la debe nuestra patria á un eminente literato, distinguido por sus conocimientos artísticos é históricos, de espíritu verdaderamente catalán, al oficial de la biblioteca de Barcelona don Pablo Piferrer (...). Escuchando toda voz femenil que taraleaba un canto en lengua Catalana, compensando á cuantas ancianas y niñas se prestaban á recitarle una canción sabida, logró hacer tal acopio de cantos tradicionales, que bastan á convencer á cualquiera de la existencia del género á que aludimos en Cataluña, y este acopio, no hay que dudarlo, es la única base de la riqueza que admiramos, como su descubrimiento se debe única y exclusivamente al celo del literato catalán (...). Y á pesar de todos estos innegables datos que tanto honran al antiguo oficial de la biblioteca de Barcelona, no falta quien ha pretendido apropiarse su gloria, quien se ha presentado como primer inventor, ponderando afanes y viajes por la montaña en descubrimiento de las olvidadas joyas y suponiendo en su poder la existencia de un nú-

42. Citació del volum IV (Madrid 1856), 416, que prenc d'una nota d'Aguiló (papers Casacuberta), el qual comenta: «En la pag. 416 del tomo 4.º hay una especie que copio porque es preciso refutar».

43. Vegeu M. TOMÀS, *Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875*, «Randa», V (1977), 136-162 (especialment pp. 148-151) i VI (1977), 118-151 (especialment pp. 139-143).

mero fabuloso de canciones, quien con tales exageraciones llegó á facinar (*sic*) á un celoso á par que distinguido literato español, á una eminençia bibliográfica [Durán], en términos de entusiasmarle, y de hacerle soltar un panegírico en su favor, tanto que llega á advertir al gran Wolf no se atreva á tratar de la poesía popular sin consultar antes con el que á sus ojos le pareció ser el único conocedor y poseedor del nuevo género literario. La justicia aconseja al historiador á consignar estas verdades, como la prudencia obliga á limitar la noticia, para que no parezca una ofensa. *Cuique suum.*»⁴⁴

Una vegada més, sota la bella capa de la justícia eren satisfets vells ressentiments personals i amb el pretext de la prudència eren escamotejades unes proves que en realitat no existien sinó en la imaginació del «camorrista literari» Bofarull.⁴⁵ Aquesta «fíblada»,⁴⁶ tanmateix, ferí profundament la fina sensibilitat d'Aguiló, que no se n'assabentà fins molt tard, cap al començament de 1892.⁴⁷ La seva primera idea fou de contestar-li amb arguments *ad hominem*, com el que es troba en un apunt inèdit fins ara: «És tan més d'estranyar lo que [Bofarull] se atreveix a dir en sa hist[òria] en

44. A. DE BOFARULL Y BROCA, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, VI (Barcelona 1877), 553 n.

45. Expressió d'Aguiló referent a Bofarull, ja del 30 de gener de 1874 (*Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 45).

46. Títol del capítol que PUNTÍ I COLLELL, *Mariano Aguiló i Fuster*, 52-58, dedica a aquest afer. «Nosaltres que havem tingut el goig de llegir d'una en una les abundosíssimes notes autògrafes inèdites de l'Aguiló, confiem de tenir prou fonament per assegurar que de les moltes contrarietats que en la seva amargada dilació hagué de sofrir, cap no el ferí tan de ple com la fíblada d'En Bofarull. Resten en els esmentats autògrafs proves suficients d'aquesta afirmació nostra, les quals, però, no adduïm ací, per la senzilla raó que l'Aguiló ja indica, amb una patriòtica abnegació que molt i molt l'ennobleix, ço és a saber, "per no fer mal al nostre renaixement"» (*ibid.*, 52).

47. El 22 de gener de 1892 (?) escrivia a Tomàs Forteza: «El món nou literari està massa content de si per fer justícia als qui li duen mitg segle de ventatge, y això fa que sie menys d'estranyar el silenci ab què rodèjan l'obra magna den Piferrer y den Quadrado. Aquests dies veig a un historiador català que no ha llegit, parlant den Piferrer, lo mateix que cita d'aquest. Me comprendràs més com te enviy les notes del Cançoner» (*Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 149).

quant li doní un exemplar del Diari de Palma en 1853 ab l'article den Quadrado y les tres poesies que porta li feren especial impressió y volgué secundarles y me proporcionà al cap de poch temps mitja dotzena de troços de cançons que recullí a mes instàncies de sa patrona ceriverina. Los tench de la seua lletra y apuntaré en trobarlos en la cançó corresponent. — Dificílment el lector ho volrà creure si no llitx primer uns articles en ques pica perquè un consistori que jo presidia donà un accèssit a una seua poesia». ⁴⁸ Finalment, però, es limità, «per conciliar los furs de la veritat ab los devers de la benevolença, per mi ara doblement sagrada (...), a la relació senzilla dels fets, tals com esdevengueren», ⁴⁹ sense allusions de tipus personal i en un to objectiu i discret. ⁵⁰

EL «ROMANCERILLO» DE MILÀ I D'ALTRES RECALLS DE CANÇONS

La sensibilitat d'Aguiló fou ferida també profundament, potser sense prou raó, pel que ell en deia la «frissor» ⁵¹ de Milà i Fontanals, que, cansat d'esperar el *Romancer* d'Aguiló, publicà el 1853 les seves *Observaciones sobre la poesía popular* i el 1882 el seu extens *Romancerillo catalán*, que Aguiló considerava «un gran romancer». ⁵² Recordem que Milà havia proposat a Aguiló d'escriure un pròleg erudit al romancer que originàriament havia d'ésser de Piferrer i d'Aguiló. El material per a aquest pròleg devia ésser la base de les *Observacions*, que constituïren, com diu Puntí, un agre-

48. Papers Casacuberta.

49. AGUILÓ, *Romancer*, 362.

50. Cf. *ibid.*, 345-361.

51. Una nota d'Aguiló publicada per PUNTÍ I COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 51, diu textualment: «Estuve dos años recorriendo las principales bibliotecas; y durante este tiempo, Milá, encariñado con esta poesía, no tuvo paciencia para esperar, y se anticipó a publicar su romancerillo. Achaco su afán a la fascinación que ejerce esta poesía; si ella no fuese tan hermosa, no le perdonara su frissó».

52. Postdata de Marià Aguiló a una carta de Plàcid Aguiló a Tomàs Forzeza, del 3 de novembre de 1882 (Biblioteca de Catalunya, ms. 1546, doc. 341).

dolç per a Aguiló. Als textos esmentats per Puntí,⁵³ podríem afegir el d'una carta a Manuel de Bofarull escrita per Marià Aguiló el 30 d'abril de 1854, des de Madrid:

«Los portes del correo me recuerdan que nuestro buen Milá (...) ha *arruinado* al venerable Wolf mandándole su obrilla sin franquear. Por aquí esta ha gustado mucho, ¿y en Barcelona? Tuve que pedir los ejemplares a Coll y a Figuerola para enseñarlos a Durán y a otros. No se me estraña que el autor no me haya enviado uno, sino que no los haya puesto de venta en Madrid. Creo que 25 ó 30 ejemplares se despacharían como pan bendito. Ya que otro ha quitado el virgo a esta poesía tan querida mía, estoy contento que sea Milá quien lo haya hecho. Por de pronto presumo que van a valerle su apetecida categoría, lo cual me basta para que olvide el modo solapado e inesplicable de proceder conmigo».⁵⁴

Tant ara com quan aparegué el *Romancerillo*, Aguiló féu el cor fort i volgué fer veure que se n'alegrava. Al pròleg del seu *Romancer* es referí sense reticències als seus predecessors:

«No dech entrar en lo camp flayrós d'exa poesia en què'm nodriren, trescat per amichs ja tots defunts, sens dirlos, lo peu al estrep per anarlos a trobar: a reveure, a Déu siau! Lo primer qui'l guaytà des de l'alta de sa intuïció poderosa, més com a músich que com a literat, fou en Pau Piferrer, de immortal memòria; après lo recorregué y esbrinà ab tanta d'erudició com d'amorosa gelosia, l'egregi catedràtich en Manel Milà y Fontanals, de gran y merescuda anomenada; més tart, ab febro-sença cuyta, l'infatigable catalanista en Francesch Pelay Briz, Mestre en Gay Saber; y derrerament en Bertran y Bros, estudiós poeta y folklorista apassionat, qui abans de sa preciosa *Rondallistica* nos dugué una toya de *Cançons y follies inèdites* del peu mateix de la montanya de Montserrat, ahont nasqué, y fa poch morí, dexant un dolorós buyt en les lletres regionals.»⁵⁵

53. *Marian Aguiló i Fuster*, 50-52 (n'he reproduït un a la nota 51).

54. E. MOLINÉ i BRASÉS, *Epistolari d'En Marian Aguiló*, II, BRABLB, XII (1925-26), 183-184.

55. Pàgina XIII. Recordem, en el mateix to, un text inèdit copiat per PUNTÍ i COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 52: «Deseoso de que el Romancero Catalán formase una parte de la Biblioteca provenzal catalana que intento publicar, le he ido retardando hasta ahora, dejando tomar la delantera al S. M[i-là]. Contento estoy de mi demora». «Me alegro de mi demora en publicar a

Però tant al *Romancer* com, sobretot, a les seves notes inèdites Aguiló té bona cura de reivindicar la seva prioritat en la tasca de recollir cançons de cap a cap dels Països Catalans, i es defensa de l'acusació de ficar-se allà on no el demanen: «Com podria semblar que sortir ara ab la meua col·lecció intentava esmenar la plana a dos escriptors, M[ilà] y B[riz], cal que compti un poch sisquera l'història ja antiga del meu replech de poesia popular, no fos cosa que creguessen que me he posat en camí obert per altri, que no me agrada entrebancar a nengú». ⁵⁶ Més encara, intenta — amb una certa raó — de relativitzar la tasca de Piferrer i de Milà, poc sensibles al desvetllament de la llengua catalana i grans admiradors del castellà:

«La tasca, emperò, de replegarles bé y aviat no era cosa fahedora. Tots dos companys se trobàvan a frech de sa major edat, y ocupadíssims en altres treballs literaris. A més la adoració que tant l'un com l'altre sentia per l'idioma nacional los feya sordejar, d'una manera ara increíble, ⁵⁷ per la llengua materna. La provençal matexa, l'estudi de la poesia dels Trobadors, que dexondí en tants de literats y de filòlegs d'Europa l'interés viu, de que ells també participaven en alt grau, no'ls bastà per recordarse de sa malastruga llengua nadiva, germana bessona de la que admiraven y sa principal pubilla: per una obcecació, que no és ací lloch d'esplicar, seguiren donantla per morta per les bones lletres molt després de publicades les obres dels primers qui gosaren conrearla.» ⁵⁸

I relativitza igualment amb raó, com ja hem assenyalat, la importància del recull de material folklòric de Piferrer i alhora la tasca de primera mà de Milà i Fontanals: en un apunt inèdit per

pesar de que los literatos son como las caballerías que les gusta ir delante — porque así el asunto ha adquirido prestigio a los ojos del público por Durán, Milà, Garret y Wolf — que me place citar entre los mejores críticos de las literaturas de la Península. — Anticipándome, hubiese sido fácil que hubiese hecho fiasco, lo que por los romances hubiese sentido mucho.»

56. Papers Casacuberta.

57. Afegit posteriorment a sobre: «ara quasi increíble».

58. Esborrany del pròleg del *Romancer* (conservat als materials de Josep M. de Casacuberta).

a la refutació de la «fibrada» de Bofarull, assenyalava que hi ha qui «aplica al concienciós Milà el mateix tòpich que la susdita nota atribuï a en Piferrer y lo fa recórrer Catal[uny]a *valle por valle*, etc.»,⁵⁹ i en un altre apunt per al pròleg del *Romancer* arriba a dir que li «semble quel respecte farisaich a un test quant sen tròban tants és ridícul (y en M[ilà] l'exegera per la senzilla rahó que rebé les còpies casi en sa totalitat de mans d'altri)».⁶⁰

No he trobat cap referència d'Aguiló a Bertran i Bros, folklorista seriós i ben preparat. En canvi, en una nota inèdita afirma, amb prou fonament, que Briz féu la seva collecció «sense sortir de casa».⁶¹

LA LLARGA PREPARACIÓ DEL «ROMANCER»

Malgrat els bons desigs de Marià Aguiló i malgrat els estímuls, positius i negatius, que rebia, el seu *Romancer* continuava enrocat.

59. Papers Casacuberta.

60. Paper solt (materials Casacuberta). Al treball esmentat a la Miscel·lània Casacuberta m'ocuparé de la postura d'Aguiló enfront de la variació tradicional i de la seva reelaboració dels textos publicats al *Romancer*, en contrast amb la fidelitat del *Romancerillo* de Milà. Aguiló fou amic de Milà fins a la mort (vegeu, per exemple, el document sobre llurs últimes relacions publicat per CAPDEVILA, *Lletres i notes de Marian Aguiló*, citat a la nota 25, pp. 163-165), però no dissimulava unes certes reserves enfront d'ell. Per exemple, una noteta crítica sobre Milà, redactada per Aguiló en una data que no puc determinar, deia: «Sus producciones, ahora creo por elevadas, quizás sea por misteriosas, deben leerse un par de veces. — Iba adelantado a todos los literatos de Barcelona y es el gefe de la revolución alemana en Cataluña. — Es sumamente parco de palabras y en los artículos de crítica a menudo vierte doctrinas no conocidas y en que nadie ha pensado. De aquí cierto dogmatismo y oscuridad. Se le nota anhelo de originalidad» (Biblioteca de Catalunya, ms. 1180, fol. 17). Un altre paperet confirma aquestes reserves: «Escésiva delicadeza que caracteriza el trato de Milá el literato, llevada a tal extremo y mezclada de tanta modestia que no contribuye nada a aumentar sus simpatías» (*ibid.*, fol. 18).

61. Papers Casacuberta. Amb tot, PUNTÍ I COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 44, publica un text inèdit d'Aguiló segons el qual: «Les publicacions d'En Milà i d'En Briz en part inutilitzaven aquesta; i el progrés del nostre renaixement demanava més els clàssics que les cançons populars, i tot això féu que les deixés de recó, si bé no he deixat mai d'acaramullar les que m'han vingut al pas o m'han proporcionat alguns amics».

El 7 de febrer de 1879, quan ja feia un any que havia acceptat la subvenció d'Alfons XII, confessava a Tomàs Forteza que «en lloch de treballar en les cançons populars y molta altra feyna que tench, la vatx dar dies passats en corregir y copiar versos antichs meus»,⁶² i el 30 de maig del mateix any li comunicava que arribava «l'hora de la traslació de la Biblioteca y me agafa massa vell aquesta feyna de gegants; que Déu me assistesque».⁶³ Aquest trasllat, del monestir de Sant Joan de Jerusalem a la nova Universitat, angoixà Aguiló i li féu perdre el delit de treballar en les cançons,⁶⁴ fins al punt que intentà de tornar al Reial Patrimoni les cinc mil pessetes que n'havia rebut només feia deu mesos i dies. Hom no li ho admeté, però,⁶⁵ i de fet abandonà el projecte. Al final d'agost de 1882, en efecte, deia a Tomàs Forteza:

«Vatx venir aquí [Sant Joan Despí] per dos dies y ja'n fa una pila que hi som. Pas la vida badocant davant tant de vert, mirant sortir y pondra el sol, sentint llegir qualque estona, fumant, dormitant, menjant molta fruyta, replegant qualque paraula, qualque cançó, qualque frase, qualque rondalla que ja no tench d'aprofitar...»⁶⁶

I tres anys més tard, el 10 d'abril de 1885 (?), li feia una nova confessió desoladora:

«Fa tres dies quel capvespre per distrèurem y per fer més a ple la digestió costosa, he tret les *Cançons populars* que no sé'ls anys que no havia ubert. Me arreptesch d'haverles dexades dormir. Tens cap mestre conegut íntim teu en alguna vila d'Ervissa o de Menorca? Sim das ses el nom tal vegada els escriuria per recullir una versió del *Don Juan y Don Ramon*, en cada una de les dues isles.»⁶⁷

62. Mariano Aguiló y la «Renaixença», 77.

63. *Ibid.*, 78. Cf. pp. 93-94, 95-96.

64. Vegeu AGUILÓ, *Romancer*, 367-369; PUNTÍ I COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 44-45.

65. AGUILÓ, *Romancer*, 367-368. Aguiló havia cobrat la subvenció, a través del governador civil de Barcelona, a mitjan juliol de 1878 (*ibid.*, 366).

66. Mariano Aguiló y la «Renaixença», 111.

67. *Ibid.*, 133. Cal dir que el 20 de juliol de 1883 li havia demanat: «Si han sortit cançons mallorquines ab música comprameles y no les fies al correu si s'han de *matxucar*» (*ibid.*, 118-119).

En lloc de posar-se de debò en el *Romancer*, Aguiló, que se sentia vell i acabat perquè arribava als seixanta anys, es dispersà en edicions de textos antics, en la preparació del *Diccionari* — que ell mateix veia que no publicaria mai — i en altres ocupacions, una de les quals era l'aplec i l'ordenament de les «gloses» mallorquines que li feia il·lusió d'editar.⁶⁸ Per treure'l d'aquest carreró sense sortida, va caldre que Joan Mañé i Flaquer, que se sentia responsable davant la Corona de la subvenció d'Alfons XII, insistís a tort i a dret, directament, per mitjà d'amics comuns i el novembre de 1888, amb la redacció d'un article on denunciava l'actitud des del seu punt de vista poc honesta d'Aguiló.⁶⁹

Segurament per tal de tancar la boca a Mañé, Aguiló trià a corre-cuita trenta-tres textos, els corresponents al primer volum del *Romancer*, és a dir, les *Cançons feudals cavalleresques*, i en començà la impressió al final de 1888.⁷⁰ El 31 de gener de 1889, la Biblioteca Il·lustrada de Espasa y Compañía presentava a Aguiló una factura de 117,60 pessetes corresponents a 1.050 exemplars dels set primers plecs del *Romancero* (*sic*), i al cap d'un any just li presentava una altra factura de 75 pessetes corresponent als plecs 17-21, és a dir, els darrers plecs del text.⁷¹ L'estampació de la resta del volum, teòricament molt fàcil, restà encallada durant dos anys i mig perquè el col·lector no es decidia a enllestir-ne el

68. Vegeu les confidències fetes durant aquests anys a Tomàs Forteza (*ibid.*, passim). Tractaré en concret de les corrandes mallorquines en una altra avinentesa.

69. Vegeu l'article esmentat *Cantos populares*, escrit el novembre de 1888, que «no se publicó entonces por la intercesión de una persona á quien nada podemos rehusar, y con la promesa de que al empezar el año 1889 el señor Aguiló publicaría el primer tomo de su colección de Cantos populares», segons nota de Mañé afegida en publicar de debò l'article, el 19 de març de 1893.

70. El 21 de desembre de 1888 Aguiló escrivia a Tomàs Forteza: «Si tench ocasió enviaré els plechs de les cançons impreses a na Trina, porque los te don y veges de trobar una estona per dirmen qualque cosa. És feyna més amohinosa de lo que creya, sobre tot a la meua edat» (*Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 144).

71. Documents en poder del senyor Josep M. de Casacuberta.

pròleg i tenia la intenció de posar-hi algunes notes i d'afegir-hi, si era possible d'obtenir encara la col·laboració d'algun músic, les oportunes melodies.

Ja el 21 de desembre de 1888, quan parlava a Tomàs Forteza del primer plec del *Romancer*, encara li deia que voldria completar la seva col·lecció de cançons:

«Dels qui m'han ajudat en el replech de cançons, tal vegada, el millor és un dels principals mestres de l'escola Normal de Barcelona, que escurà el poble de Tordera, d'hont és fill. Si creus que alguns dels mestres o mestras dels poblets més arraconats de les tres isles me poguessen servir, *pagant y agrabint*, crech que convendria fer aquest darrer esforç en benefici de la literatura tradicional èpica balear que se acaba de perdre, però que encara n'he trobat molts de restos. Comens per Mallorca y me sab greu que no hi surta més sovint. Ervissa és el gran niu, ¿hi tens algú de confiança? Ab l'escusa de gratificar les *cançoneres*, tendria empenyo enviarlos un billet al manco de cinch duros per despertar l'interés d'aquest replech.»⁷²

El 14 d'octubre de 1889, tornava a queixar-se a Tomàs Forteza que només podia dedicar «petites estones» a «veure cançons», unes «flors silvestres» que «estan carregades d'espines per mi».⁷³

72. *Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 144. *Ibid.*, 144-145, Aguiló insisteix en aquesta replega a través dels mestres i arriba a suggerir a Forteza que imprimeixi una circular curta semblant a la que féu anys enrera Jaume Antoni Prohens (cf. MASSOT, *Els mallorquins i la llengua autòctona*, 38-39, 79-80). Aquesta idea no abandonà mai Aguiló: una nota inèdita destinada a justificar el retard del *Romancer* deia: «Quant me quedí ab los *mil duros* pensí en persuadir als catedràtics de retòrica dels Seminaris catalans y dels instituts perquè me indicassen els jóvens pagesos estudiants pobres a fi de que me ajudassen a fer la darrera *batuda* [a sobre: espigolada] per acabar de replegar les cançons que encara sia possible estimulant els estudiants durant les vacances cascú en la seua comarca, etc.» (papers Casacuberta). Un to semblant té una altra nota publicada per PUNTÍ I COLLELL, *Mariano Aguiló i Fuster*, 37-38). Al pròleg del *Romancer*, p. XXIII, Aguiló es refereix a la «impossibilitat de donar jamay per acabada una recolecció que sempre dexa tant que espigolar».

73. *Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 145. El 20 de juny de 1890, li explica que haurà d'anar a Vichy, però que preferiria «sustituir les aygues franceses per una de tantes dels Pirineus catalans. Tornar a veure aquelles afraus y tornarhi a espigolar alguna cançó me seria tal vegada més profitós per la salut»

Plàcid Aguiló, per la seva banda, en una carta a Tomàs Forteza mateix, del 22 de març de 1889, confirma els problemes i la poca salut de Marià:

«El major treball que fa desde que imprimex els romances, el veure que de qui esparava algun auxili com en Collell y M[ossèn] Cinto [Verdaguer] no lehi presten⁷⁴ y sobre tot el Sr. Canonge [Collell] està bastant apartat, que més que tot crech que dimana de no haverse sabut entendre els dos en cuestió de Revista Catalana, etc., etc., lo cual axò preocupa molt a en M[arian]o, y tot plegat y els pròxims 64 anys, fam (*sic*) un total de coses que casi no pot de menos que se arriba a la edat dels achaques y de coses que a un el posen ab la necessitat d'haverse de cuidar.»⁷⁵

Al començament de 1890, quan s'acabava la impressió del text del *Romancer*, Aguiló començà a redactar-ne, amb lentitud i dificultat, les notes, per a les quals no se sentia prou preparat i que li exigien una feina de collació de textos que l'atabalava.⁷⁶ El dia 1 d'octubre de 1890 (?) escrivia a Tomàs Forteza fent referència a les notes sobre *Don Joan i don Ramon*, el primer text del *Roman-*

(*ibid.*, 146). L'11 de gener de 1889, en una postdata a una carta del seu germà Plàcid, li deia: «Te recoman l'assumto quem preocupa, les cansons» (Biblioteca de Catalunya, ms. 1546, doc. 443).

74. Al pròleg del *Romancer*, p. XXIII, Aguiló fa al·lusió a les seves «ilusòries confiances en vanes promeses de cooperació». D'altra banda, PUNTÍ I COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 58, recull una nota d'Aguiló segons la qual «el Diccionari com el *Romancer* havien de ser obra d'una Acadèmia o d'una collectivitat de persones estudioses».

75. Biblioteca de Catalunya, ms. 1546, doc. 445.

76. Ell mateix confessa al *Romancer*, 369: «Vaig numerar els versos de les cançons ací estampades, ab lo desitg d'extraure de les còpies que de cascuna tinch aquelles variants que fossen dignes de notarse; mes ja exa marejadora feyna no és per mi, ni manco la de aprofitar les apuntacions que abans ajustava pel coment de cada cançó y per senyalarne les consemblances ab cants d'altres literatures populars, o almenys ab los paralels publicats en les llengües germanes de la nostra; tasca que redoblaria el gruix del llibre». El material inèdit que he pogut manejar, del fons Casacuberta, em confirma en la incapacitat d'Aguiló per a redactar unes notes coherents en l'estat de decaïment en què es trobava.

cer, que havia escrit parcialment «a principis d'any»,⁷⁷ i el 19 de desembre del mateix any (?) es queixava de la lentitud amb què redactava i, responent sens dubte a una invitació de Forteza perquè fes de seguida el pròleg del *Romancer*, posava en dubte que pogués enllestir-lo per Nadal:

«No sé si aquestes festes podré enviarte unes quantes fulles de *Advertència* pel vol[um] de les *Cançons populars*. O no creus lo que dius o no tens idea de lo quem costa pendre la ploma en la vida literària-ment *dicipada* que he duyt tota la vida per rahó del meu ofici.»⁷⁸

L'«ESTÍMUL» DE MAÑÉ I FLAQUER

Francesc Matheu nega en rodó que la publicació del *Romancer* d'Aguiló fos deguda a l'article *Los cantos populares* de Mañé i Flaquer.⁷⁹ No en dóna, però, cap prova vàlida, llevat del seu conveniment personal. Penso, ben al contrari, que la insistència de Mañé, bé que duta a terme amb poca delicadesa, fou decisiva per a convèncer Aguiló que tragués d'una vegada el *Romancer* imprès ja el 1890, però mancat de pròleg i de notes.

El 27 de juliol de 1891, Plàcid Aguiló enviava a Tomàs Forteza «el pròlech de les cansons que después de treballarhi molt y moltíssim temps que se ha imprès», però li advertia que «el retardado de la sortida del tom encare serà llarg, puesto que [Marià Aguiló] vol posar notes y no vetj el dia de que les tengui fetes, y axò que en Mañé fa molt temps que està carregat y amenassant de dar un escàndol per lo inesplicable retardo del tal tomo». Plàcid Aguiló havia procurat dir al seu germà «ab tots els tons que presindesque de notes, que prescindís de pròlech, escusat estave de un y de les altres ab la malaltia que té, però tot inútil, tussut, ha volgut passar ab la seua y res més».⁸⁰ Plàcid Aguiló no era l'únic que do-

77. *Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 147.

78. *Ibid.*, 148.

79. F. MATHEU, *En Marian Aguiló, recordances personals*, «Obra del Cançoner Popular de Catalunya, Materials», II (Barcelona 1928), 244.

80. Biblioteca de Catalunya, ms. 1546 (dec la comunicació d'aquest text a Margalida Tomàs).

nava bons consells a Marià. El 6 de gener del mateix any 1891, Jaume Collell l'exhortava a treure d'un cop el volum:

«¿Què li he de dir del primer volum del *Cançoner*? Que jo no sé com tarda tant a tirar-lo al carrer, ab lo qual vostè se traurà un gran pes de sobre i molts se'n alegraran, a pesar de que coneix que la gent ja no fa paga de cap publicació de vostè. A mi'm sembla impossible com tenint lo llibre arreglat no'l dóna al públich.»⁸¹

Marià Aguiló, tanmateix, no s'acabava de decidir, preocupat per les notes, amb «lo rezel de no haver acertat prou en la tria y coteig de les versions, y la racança per mi dolorosíssima de divorciarles de les melodies que tan gentilment les ressucítan y enlàyran».⁸² Finalment, Mañé perdé la paciència del tot i es decidí a donar un cop sonat. El 19 de març de 1893 publicà al «Diario de Barcelona», del qual era director, l'article *Los cantos populares* ja esmentat, amb una nota preliminar que explicava que l'havia escrit el novembre de 1888 i l'havia retingut amb la promesa que al començament de 1889 apareixeria el primer volum del *Romancer*. Havien passat, però, «no cuatro meses sino cuatro años y aquel compromiso ha tenido la misma suerte que todos los anteriores. Hallándonos en el período de liquidación de los asuntos de interés público en que tuvimos intervención personal, consideramos cumplido el plazo improrrogable de publicar este escrito».

Mañé era directe i contundent i revelava al gran públic el «secret» d'Aguiló, la subvenció de cinc mil pessetes. Constatava que la poesia popular no era prou coneguda a Catalunya, malgrat els esforços de Milà i Fontanals, de Briz i de Cándid Candi. «Un hombre podía haberlo evitado, pero la fatalidad quiso que careciera de ciertas cualidades morales necesarias para llevar á cabo esta nota-

81. CASAS HOMS, *El mestratge de Marian Aguiló*, 164.

82. Fins al darrer moment, Aguiló tingué l'esperança d'aconseguir l'ajut d'alguns músics que completessin la seva tasca. Cf. PUNTFÍ I COLLELL, *Marian Aguiló i Fuster*, 47-48 (totes les dades que dóna són plenament confirmades per notes escadusseres dels materials Casacuberta).

ble y meritoria empresa. Este hombre es D. Mariano Aguiló». No deixava de fer un gran elogi de la seva labor com a collector:

«Aguiló es un poeta de primer orden: feliz en los pensamientos, delicado en los sentimientos, y de corrección clásica en el estilo, que además reviste una naturalidad sin rival. Para la poesía popular su instinto raya en lo maravilloso; á la primera audición ó lectura de la primera estrofa de un canto, conoce si es de legítimo origen y puede fijar la época en que fué compuesto. Su amor á esa clase de poesía le ha llevado á recorrer todas las comarcas donde se habla la lengua catalana, yendo de pueblo en pueblo, de villorrio en villorrio, de ermita en ermita, de choza en choza, recogiendo, durante cuarenta años, toda clase de cantos que tuvieran un carácter más ó menos popular. Si no estoy trascordado, los cantos recogidos componen diez y ocho tomos manuscritos.⁸³ ¡Cuántas fatigas, cuántos peligros, cuántas privaciones, cuántos dispendios suppone esa larga peregrinación!»

Immediatament, tanmateix, es queixava que Aguiló fos un avar «que recoge una á una las monedas que han de componer su tesoro para disfrutarlo solo, exclusivamente solo, privando así á un pueblo entero del placer, de la instrucción y enseñanza que le proporcionaría su generosidad»,⁸⁴ i li recordava que s'havia compromès seriosament a tirar endavant el *Romancer*, d'una manera que arribava a ésser insultant:

«Confieso que, al verificarse este suceso [quan Aguiló acceptà les cinc mil pessetes], creí haber puesto una pica en Flandes, pues supuse

83. Efectivament, una de les diverses classificacions dels materials d'Aguiló que es troben als papers Casacuberta ressenya divuit lligalls de cançons: «1. Caballeresco-feudales indígenas. — 2. Caballerescos, etc., quizás de origen castellano. — 3. Romancescos ó busquese otro nombre. — 4. Le[g]endarios, etc. — 5. Novelescos, etc. — 6. Costumbres modernos. — 7. Amorosos. — 8. Picarescos. — 9. Infantiles = Pastoriles = baylables, etc., farrago. — 10. De Nadal. — 11. Religiosos. — 12. Mallorca farrago curioso (...). — 13. Históricos. — 14. Guerras históri[co]s. — 15. Bandidos-Contrabandistas. — 16. Id. y notas para su historia. — 17. Currandas follias (...). — 18. Poesía especial de Mallorca».

84. Aquesta acusació d'avarícia intel·lectual era plenament compartida per Joan Sardà, als seus articles *Una joya de poesía religiosa*, de 1891 (*Obras escogidas*, Serie castellana, I (Barcelona 1914), 77-79), i *El caso del señor Aguiló*, ja esmentat (arran de la «feroz fraterna» de Mañé i Flaquer).

que aquel dinero le serviría de aguijón para obligarle á cumplir cuanto antes su formal compromiso. Tratándose de una persona honrada y delicada como el señor Aguiló, el dinero recibido anticipadamente para realizar un acto ó prestar un servicio, produce el mismo efecto que una ascua cogida con los dedos; quema hasta darle su destino. Contra lo que yo presumía, el señor Aguiló no tuvo la piel tan sensible, pues, á pesar de los años transcurridos, no ha empezado aun la publicación de los cantos populares subvencionada por la Casa Real.

He recordado varias veces al señor Aguiló el cumplimiento de su compromiso; le he pedido varias veces por conducto de amigos comunes que me sacara de evicción, supuesto que yo respondí de su formalidad como de la mía: habiendo resultado inútiles todos mis esfuerzos, me considero en el deber de hacer público lo ocurrido, á fin de que quede cada cual en el lugar que le corresponde y no pese sobre mí más responsabilidad que la que realmente tenga. No juzgo, ni acuso: me justifico, confesando que en este asunto anduve un poco de ligero; pero el señor Aguiló se encargó de castigar mi falta imponiéndome remordimientos con su inesplicable conducta.»⁸⁵

L'exabrupte de Mañé causà una penosa impressió a tot arreu. El 21 de març de 1893, dos dies després de l'aparició de l'article, Jaume Collell consolava Marià Aguiló:

«Apreciadíssim amich: Suposo la tribulació en què l'ha posat la geniada d'en Manyé. Ben lluny estava jo ara de pensar en que exís lo tal article, quan havia passat tant temps des de las sevas últimas amenaces.

No jutjem del acte, que no deu vostè ara preocuparshi. En estos moments no s'aconselle de ningú, perquè poch's seran los qui li donguen un bon consell. Fins n'hi haurà que, ab l'excusa de defensarlo a V., exiran ells a exhibirse, acabant de entendre la taca d'oli.

Som en setmana de Passió y'l bon conseller lo trobarà vostè allí en lo Pretori de Pilat, escarnit de la soldadesca, y en lo Calvari, befat dels escribas y sacerdots.

Quan los hòmens nos abandonan, és que Déu vol que'ns arrimem a Ell. Si pot oblidar, és millor. Jo he trobat per experiència que és lo millor modo de perdonar agravis. A mi'm sembla mentida que un cristià fasse cas de certes misèrias momentàneas quan té per endavant tota una eternitat.

En la quietut de mon oratori y estos dies als peus de Jesús crucificat he de tenirlo més present a V., y ho faré de tot cor.»⁸⁶

85. L'article sencer ocupa les pp. 3.491-3.493.

86. CASAS HOMS, *El mestratge de Marian Aguiló*, 165-166.

El 24 de març del mateix any, per la seva banda, Plàcid Aguiló comunicava a Tomàs Forteza:

«L'article den Mañé a en Ma[rian]o ha indignat d'una manera extraordinària a tuthom y no cal dir si a mi també. Jo volia escriureli particularment fentli veure lo ridícul del seu article y he desistit perque no hagueré lograt res y ferho en públich se hagueré mogut es cotarro molt més y no logrant res.»⁸⁷

I al cap de pocs dies, el 31 de març, Plàcid Aguiló tornava a reblar el clau en una nova carta a Tomàs Forteza i li parlava del resultat més aviat desfavorable que l'article de Mañé i Flaquer havia tingut a la premsa:

«Supòs que heuràs vist l'article den Mañé sobre els cants den M[arian]o, ha produït un efecte molt contrari a lo que se proposà ell, supòs heuràs vist els articles de conteste, y sobre tot desitjo que vegis el de la Veu del Montserrat del 24 de Març que suposo és den Nadal de la Garriga.»⁸⁸

APARICIÓ DEL «ROMANCER»

La xurriacada pública de Mañé decidí Aguiló a acabar fos com fos el primer volum del *Romancer* i, prescindint de les notes crítiques i de les melodies sospirades, conjuminà unes pàgines d'història del seu recull i d'autodefensa enfront de Bofarull i de Mañé

87. Biblioteca de Catalunya, ms. 1546, doc. 474.

88. *Ibid.* L'article a què fa al·lusió és *Don Marian Aguiló y'l senyor Mañé y Flaquer*, anònim, aparegut a «La Veu del Montserrat» el 24 de març de 1893, p. 91. Sens dubte era de Lluís B. Nadal, igual que un altre article anònim, *Funció de desagris*, *ibid.*, 22 de juliol de 1893, pp. 230-231 (arran d'un segon article de Mañé al qual ens referirem més endavant), i que el signat *Lo Romancer popular de la terra catalana*, *ibid.*, 247-248, 255-257 i 263-264 (arran de l'aparició del primer volum del *Romancer*). A part l'article esmentat de Joan Sardà, *El caso del señor Aguiló*, que no devia fer gens feliç Plàcid Aguiló ni Marià Aguiló mateix — presentat com «un poeta, un sabio, y... un Perezoso, pero un estafa, no» —, conec una altra defensa d'Aguiló, feta per Josep Reig i Vilardell a «El Cronista de Barcelona», 24 de març de 1893, titulada *El asunto Aguiló*.

i tirà endavant l'obra. El 7 de juliol de 1893 podia donar a Tomàs Forteza la notícia que el dia abans havia rebut, davant Teodor Llorente, «el més català dels valencians», el «darrer full del *Romancer*» i que ho aprofità per donar-li «l'únic exemplar complet que tenia». Al final de la mateixa carta, li deia que havia aconseguit d'enviar-li, a través de Teresa Aguiló, «dos exemplars del *Romancer*», encara «sense cubertes, que per enredos de la imprenta no han tirat», confiant que «n'Estanislau [de K. Aguiló], si té millor proporció que tu, podrà fer cosir y cubrir», amb la il·lusió que «algun periodista v. g. el noví Oliver, ne vulga dir qualque cosa».⁸⁹ El 23 de juliol mateix, Miquel S. Oliver cantava des de «La Almudaina» les lloances del nou *Romancer*, no sense fer una al·lusió inicial a les vicissituds de la seva composició i impressió:

«Por fin, después de largos años de preparación y de espera, después de verdaderas diatribas periodístico-literarias soliviantadas por un retardo y una negligencia, verdaderamente inverosímiles si no se personificasen en Don Mariano Aguiló y Fuster, como en uno de los ejemplares más genuinos y selectos del temperamento mallorquín, la absoluta *ataraxia* del espíritu, el quietismo, la silenciosa y estéril contemplación poética, — por fin, repetimos, el benemérito bibliófilo de nuestra antigua literatura, ha concedido el exequatur a su *Romancer de la terra catalana*, terminando el tomo que lleva como segundo epígrafe el de *Cançons feudals cavalleresques*, con la impresión del prólogo y las notas, que ha tiempo aguardaba el resto del volumen. Lléganme, apilados y sin coser aún los pliegos del anhelado libro, como si presurosos de correr por estos mundos no hubiesen tenido tiempo de abrocharse el vestido, y con igual premura aférrase á las páginas recién impresas la atención febril por más que fragmentariamente conociese ya la mayor parte de las revelaciones que ofrece á la historia de una literatura olvidada, de un verdadero continente intelectual hasta hace poco desconocido.»⁹⁰

89. *Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 151-152.

90. M. S. OLIVER, *Revista literaria. El Romancero catalán*, «La Almudaina», núm. 2.055, 23 de juliol de 1893. En una carta sense data, Marià Aguiló deia a Tomàs Forteza: «No has gosat enviarme l'article den M. S. Oliver. A un açotat no li ve a unes quantes corretjades més... Me intriga el silenci del meu nebot. Per voltros contava sobre el ressò dels articles den Mañé a Palma, i vos ho callau» (*Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 152).

Ja abans, el 16 de juliol, Mañé i Flaquer havia publicat al «Diario de Barcelona» un segon article sobre Aguiló, aquest cop ple d'elogis,⁹¹ que donà la tònica de la rebuda que la premsa del Principat féu al *Romancer*, veritablement apoteòsica.⁹² Mentrestant, Marià Aguiló havia anat repartint exemplars de la seva obra, que li foren agraits amb entusiasme.⁹³

91. És la *Función de desagrios* a la qual ja he alludit a la nota 88. Puc precisar que Aguiló féu una llista d'«exemplars especials del *Romancer*», que envià dedicats a tot un seguit d'amics, entre els quals surten tots els noms importants de Catalunya i d'altres indrets, amb les dedicatòries corresponents; un dels exemplars era «per en Mañé», sense més explicacions (Biblioteca de Catalunya, ms. 1180).

92. A més dels articles ja citats a les notes anteriors, podem esmentar — entre d'altres de menys interès — els de F. MUNS, *Romancer popular de la terra catalana*, «Diario de Barcelona», 7 de novembre de 1893, pp. 11-13 («Nos vemos forzados á soltar la pluma, limitados por el corto espacio de que podemos disponer, pero antes queremos consignar el ardiente deseo que sentimos de que el autor pueda darnos en breve algun nuevo volumen de su importante colección. El trabajo capital está hecho; los Aristarcos, que han amargado no pocas horas de nuestro amigo, satisfechos de que no es á incuria ó pereza debido el retardo de una publicación que todos ansiábamos; su justificación es evidente y el triunfo del autor lo ha sido también para las letras catalanas. ¡Ojalá tengamos nueva y próxima ocasión de aplausos y de decir algo, que no es de este momento, sobre la poesía popular, que formó un día el objeto de nuestras ilusiones y hoy, depurada, la forma de nuestros amores!»); M. OBRADOR I BENNÀSSAR, *En Marian Aguiló y son «Romancer Popular de la Terra Catalana»*, «La Ilustració Catalana», XIV (1893), 242-245, 263-266 i 291-294 (hom hi promet un quart article final, que no he sabut localitzar); E. MOLINÉ, *Bibliografía. Romancer català. — Cançons feudals y cavalleresques recullides per M. Aguiló y Fuster*, «La Renaixensa», 20 de juliol de 1893, pp. 6.031-6.032, i 23 de juliol de 1893, pp. 6.117-6.120.

93. Vegeu la llista citada a la nota 91 i *Mariano Aguiló y la «Renaixença»*, 152. Aguiló mateix comentava a Tomàs Forteza, *ibid.*: «Contrasta el silenci de Mallorca ab les cartes entusiastes (tal volta massa) que he rebut aquí de persones de caràcter y posició ben distinta». Entre els qui escriviren a Aguiló agraint-li el *Romancer* hi ha Jacint Verdager, que el llegí a Collsacabra juntament amb el bisbe Morgades (carta del 22 d'agost de 1893, citada per J. TORRENT I FÀBREGAS, *Mossèn Cinto a la Gleba* (Barcelona 1965), 79-80).

PROJECTES FALLITS DE CONTINUÏTAT

Aguiló no estava gens content del seu llibre. Ho expressa al pròleg i a les notes i ho deia als seus amics. «Aquest llibre que li envio pel correu — escrivia a Josep Brunet el 17 de juliol de 1893 — està molt lluny d'esser lo que jo volia y V. espera. Els anys y la malatia han avançat massa per fer res de bo. Prenguin la bona voluntat que és lo únich que'm roman».⁹⁴ Així i tot, el ressò tan favorable que aconseguí i els precís unànimes perquè no interrompés la sèrie començada li feren renéixer la illusió de publicar-ne nous volums. El 25 d'agost de 1883, el seu germà Plàcid ho comentava a Tomàs Forteza tot comunicant-li que l'entusiasme inicial ja dequeia:

«En Marian té empenyo en publicar un altre o altres tomos del Romancer y crech que ja nhavia ordenats alguns. Creu que no ha de tenir vida per ferho y axò que el té capficat a estones fa que no treballi lo que podria (...). El terminar el tomo y el segon article den Mañé l'animaren un poch y les felicitacions que rebé, però luego el seu esperit decaigué. Crech que hi contribuí el silenci de la premsa mallorquina.»⁹⁵

El 6 de novembre de 1893, Marià Aguiló mateix explicava a Tomàs Forteza que continuava «netejan cançons populars, sense pensar en les meues; però estich molt enrera d'osques per tenir aquest segon tom a punt, que no crech tenir temps de acabar. És una feyna amohinadora, però que estones me distreu».⁹⁶ Al cap d'un mes, el 21 de desembre, li tornava a parlar de les cançons,

94. Biblioteca de Catalunya, carta no catalogada al moment que vaig poder consultar-la gràcies a l'amistat d'Amadeu J. Soberanas, el qual em comunica que actualment és el núm. 15 del ms. 2544.

95. Biblioteca de Catalunya, ms. 1546, doc. 477. El 17 de setembre de 1893, Miquel S. Oliver escriví una nota a «La Almudaina» queixant-se del silenci de la premsa mallorquina: «¿Y qué me dicen Vds. del Romancer de don Mariano Aguiló? Dos meses hará que se ha publicado; pues, ni esto. Aquí no ha pasado nada (...). Diríase que los romances de la colección no son mallorquines en gran parte; que el autor no es nuestro compatricio; que, aunque lejos, no hace nada para el brillo de nuestra cultura».

96. Mariano Aguiló y la «Renaixença», 153.

que no havien «adelantat gran cosa», i li deia que li sabia greu morir sense publicar «el tom de les de Nadal», que havia obert «aquests últims dies».⁹⁷ El 20 de juny de 1894 assenyalava que «encara copiy cançons populars», tot i que veia que la seva vida «se acursa de pressa».⁹⁸ El 1897 morí sense haver pogut enllestir cap nou volum. Ja hem vist al començament quin destí més trist han tingut els seus papers.

CONCLUSIÓ

Amb aquest resum n'hi ha prou, tanmateix, per a adonar-se de la gran importància de Marià Aguiló com a collector de cançons populars i com a entusiasta propagador de l'amor a aquestes cançons, considerades com a monuments de la llengua catalana única i indivisible en uns moments de decadència. Cal esperar que, així com els textos catalans antics, la Bibliografia i el Diccionari d'Aguiló han trobat mans amigues que els han donat un acabament digne, també l'immens cançoner d'Aguiló acabarà per trobar algú que el tregui de l'immerescut oblit en què es troba per a vergonya de tots nosaltres.

JOSEP MASSOT I MUNTANER

97. *Ibid.*, 153.

98. *Ibid.*, 154.